

generellt plan; det finns mycket besläktad forskning på flera av de områden som utforskas i de respektive kapitlen. Men det gäller också specifikt forskning som bygger på samma arkivhandlingar som bidragen till den här antologin. Flera av de bidragande författarna har själva skrivit tidigare publikationer baserade på just Joseph Stephens arkiv: Radhika Krishnan har exempelvis skrivit ett tidigare bidrag till en annan antologi, med en kapiteltitel som antyder att det bidraget kan vara mycket snarlikt bidraget till den här antologin; Dhiraj Kumar Nite har skrivit inte mindre än tre tidigare forskningsbidrag som bygger på samma arkivhandlingar, varav åtminstone två förefaller behandla samma frågor som bidraget till denna antologi. Det finns till synes också potentiella överlappningar mellan andra kapitel i boken och en del annan tidigare forskning, både av författarna som ingår i den här antologin och andra (Lennartssons bidrag till den här antologin är exempelvis på ett tema som förefaller närbesläktat med en tidigare monografi av Wängmar). Författarna i den här antologin gör det dock, i min läsning, som regel inte transparent på vilket sätt bokens kapitel relaterar till denna tidigare forskning, och hur den här antologins bidrag flyttar fram positionerna gentemot tidigare forskning, varken generellt eller specifikt vad gäller forskningen på samma arkivhandlingar. Nites kapitel refererar, som exempel, över huvud taget inte till hans tidigare två kapitel på samma tema i andra antologier. En större transparens på det området hade enligt min mening lyft flera av kapitlen betydligt.

Göteborgs universitet

KLAS RÖNNBÄCK

Sofi Thanhauser, *Worn: A people's history of clothing* (New York: Pantheon Books 2022). 375 s.

Sofi Thanhausers klädhistoriska översikt *Worn* har undertiteln *A people's history of clothing*. Boken handlar alltså om människorna – bönderna, hantverkarna, slavarerna, fabriksarbetarna och så vidare – som har tillverkat våra textilier och kläder. Tidsspannet är ambitiöst, boken rör sig från tidigmodern tid fram tills idag, låt vara att tyngdpunkten ligger på de senaste 200 åren och den industriella eran.

Dagens globala komplex av industrier som tillverkar textilprodukter och beklädnadsvaror är i sig svåröverskådligt. Exempelvis har en bomullsodlare i Centralasien inte mycket gemensamt med ett oljebolag i USA, annat än att de producerar råvaror som kan bearbetas till tråd och vävas till tyg. I andra änden av produktionskedjan finns syfabriker, logistikcenter och detaljhan-

delskedjor. Thanhauser lyckas dock väl med att visa sambandet mellan dessa skilda branscher samt hur vissa kännetecken gått igen genom historien. Här kan särskilt två huvudteman urskiljas: exploateringen av människors arbete – främst kvinnors – och en kortsiktig, hård påverkan på tillgängliga naturresurser.

Ett exempel på författarens förmåga att peka på övergripande sammanhang, är avsnitten om slaveri. Thanhauser skriver initierat om hur slaveriet i amerikanska södern inte bara möjliggjorde storskalig bomullsproduktion på plantager, slaveriet kan också kopplas till uppkomsten av den amerikanska konfektionsindustrin. Det var nämligen billigare att låta fria arbetare sy kläder åt slavar (särskilt i och med symaskinens uppkomst) än att tvinga dem sy egna kläder för hand, vilket tidigare varit det vanliga. Därmed blev sömnad av grova arbetskläder för slavar en lukrativ marknad i USA. Slavarbetet lyfts även fram i stycken om Nazitysklands viskosfabriker, där koncentrationslägerfångar arbetade, och om dagens arbetsläger i kinesiska Xinjiang (av Kina så kallade omskolningsläger).

Boken är uppdelad i fem delar, med rubrikerna "Linen", "Cotton", "Silk", "Synthetics" och "Wool", som i sin tur rymmer ett par kapitel vardera. Vissa kapitel kan bara välvilligt sägas passa in under respektive rubrik, exempelvis har ett längre avsnitt om den nya vågen av småskaliga jeansstillverkare lagts under "Wool", medan kapitlet om massmodets genombrott hamnar under "Silk". Det är dock förståeligt att sådana dispositionsproblem kan uppstå, när man tar sig an att skriva om ett så brett ämne och över en så lång tidsrymd. Uppdelningen fungerar dock hyggligt som vägledning och påminnelse för läsaren, om den förändring som ägt rum rörande vilka fiber som dominerar i våra kläder, samt hur dessa förändringar pådrivits av tekniska innovationer och förändrad världshandel.

*Worn* är i första hand en bok om historia, men den historiska framställningen blandas med avsnitt från nutiden. Nutidsavsnitten har mer av reportagekaraktär, där man får följa författaren på hennes besök vid bland annat bomullsplantage i Texas, trikåfabriker i Indien och syfabriker i Vietnam. Dessa delar höjer boken genom att de accentuerar några av de historiska tematiker som lyfts fram i övriga kapitel, exempelvis den ständiga jakten på billigare arbetskraft eller exploateringen av naturresurser. Hoppen mellan tidsperioder ger också bokens innehåll en mer omedelbar samhällsrelevans genom att läsaren påminns om att detta sker då som nu, vilket kan tänkas bidra till att en större läsekrets nås.

Som oftast när någon tar sig an att skriva en översikt blir även den fylliga och uppdaterade referenslistan värdefull. Så också i *Worn*, som exempelvis introducerade mig till intressanta arbeten om amerikanska bomullsstrejker och likaså till Paul David Blancs läsvärda bok *Fake silk: The lethal history of*

*viscose rayon* (New Haven 2016). Ett fylligt sak- och personregister underlättar dessutom läsningen.

*Worn* gavs ut 2022, men det dröjde två år innan jag upptäckte boken. Det är min förhoppning att den denna recension kan bidra till att introducera Sofi Thanhausers uppslagsrika och litterärt välskrivna bok för det svenska historikerskrået.

*Textilmuseet*

JOHANNES DAUN

Mats Larsson, *Arbetare i svensk järnindustri under 1800-talet: Exemplet Bredsjö bruk* (Stockholm: Dialogos 2024). 163 s.

Arbetarna inom den svenska järnhanteringen under 1800-talet har tidigare berörts av forskningen, särskilt protoindustrialisering och tidig industrialisering. Ekonomhistorikern Mats Larssons forskning rör perioden 1830–1900. Han tar inte upp de nya stålprocesserna, utan behandlar verksamheten vid Bredsjö bruk, som ända fram till 1962 producerade tackjärn med träkol som energikälla. Syftet är att utifrån företagsmaterial studera bruksarbetarfamiljernas löner, sparande och krediter. Eftersom hyttan under en period endast var öppen vartannat år och långt fram i tiden endast var verksam under en liten del av året, hade arbetarna tidvis andra arbetsuppgifter. Därför är det rimligt att hävda att undersökningen berör anställda vid ett järnbruk snarare än järnarbetare.

Den empiriska fallstudien bygger på företagets personkonton med de manliga huvudpersonerna i hushållen. Kontonas utformning gör det möjligt att följa hushållens löner, sparande och krediter över längre tid. Den kohort som undersöks är anställda under minst 20 år. Källmaterialet är hanterbart, eftersom antalet anställda är litet. Ett problem är möjligheterna att dra jämförbara slutsatser utifrån en så begränsad undersökning. Livscykelundersökningen består av 13 personer som var delvis dagsverksanställda, delvis hyttanställda.

Under 1880-talet investerade företaget och tillverkningen industrialiserades. Antalet anställda ökade och lönenivån steg. Dessförinnan var den genomsnittliga årslönen relativt oförändrad från 1830-talets början till 1850-talets mitt. Därefter steg den kraftigt fram till 1870 och fortsatte därefter fluktuera utifrån konjunkturerna. Under de tider då flest medlemmar i hushållet hade lönearbetare vid bruket var hushållsinkomsterna högst och gav utrymme för visst sparande. När undersökningsgruppens medlemmar var i åldersgruppen 45–58 var årsinkomsterna allra högst. Därefter sjönk